

KAOS DIŞI, DÜZEN ERKEK

Sema BULUTSUZ*

Günlük konuşmada genellikle kargaşa ya da içinden çıkılmaz durumları anlatmak amacıyla kullanılan kaos sözcüğü, matematikte belirlenimci bir dizge içindeki rasgele davranış anlamına gelir (Stewart 17). Bilimsel anlamı düzenli düzensizlik ya da düzensiz düzen, karmaŐıklık bilimi ve son derece karmaşık bilgi (Hayles 1) olan kaos, tarih boyunca değişik kültürlerde deęiŐen anlamlar taŐıdı, ama batıda hep olumsuz bir ögeydi ve karşıtı düzenle birlikte tüm olumlu ve olumsuz ögelerin sınıflandırılabilceği bir ulam oldu. Fizikte düzensiz dizgelere yönelik araştırmalar bilgisayar teknolojisinin de yardımıyla ilerletilince kaosun ya da düzensizliğin doğanın ayrılmaz bir parçası olduğu anlaŐıldı. Binyıllar içinde ekonomik ve toplumsal yapılar deęiŐti, bilimsel gelişmeler bütün inançlarımızı sarstı, ama kaos-düzen ya da kadın-erkek karşıtlığı çerçevesinde geliŐtirilen söylemler bir türlü deęiŐmedi. Çünkü doğaya egemen olma tutkusu, başka ülkelere, ırklara, cinslere egemen olma tutkusu deęiŐmedi. Sonuç, gittikçe kaynakları tükenen bir dünya, çeşitli iç ve dış düşmanları olan ve birbirinin boğazına sarılmak için fırsat bekleyen ülkeler, ezeli ve ebedi düşmanlıklar içinde yaşamaya yazgılı halklar ve aynı çatı altında yaşayan birbirine düşman yabancılar. Hiç umut yok mu? Varsa nerede? Belki de kaos-düzen ayrımını besleyen söylemleri açığa çıkaracak ve daha iyi bir dünyanın kurulmasına yardımcı olacak yeni düşünce ve duyma biçimleri yaratılmasında.

Yunanca ağzını açmak anlamına gelen *Kha* fiil kökünden türeyen kaosun Batı dillerindeki karŐılıęı boşluk ya da çukur. Eski Yunan söylemlerini kaleme alan Hesiodos yaradılış öncesi durumu “Önce Khaos vardı” diye açıklar. Roma dünyasının söylen yazarı Ovidius ise Khaos’u,

“kıvıldamaz, biçimsiz, düzensiz, ağır bir yığın,
karmakarıŐıkmiŐ içinde nesnelere türlü ögeleri”

* Ar. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi.

diye betimler. (Erhat 220) Bu anlayışa göre kaos, yaradılış öncesi kargaşa, biçimsizlik, düzensizlik, ögeleri belirsiz kütleydi ve ancak bu durum tersine çevrildikten sonra evrene bir düzen ve biçim verildi.

Kaosu, uygarlığın önündeki engel ya da ilk düşman olarak gören bu anlayışa karşılık Çin'in Taocu yaradılış söylencesi Zhuangzi kaosun yok edilmesinden yana değildir. Buna göre, burgaçlı akış ve görünmeyen anlamına gelen Hun-dun'u, yani Kaos'u ziyarete giden Şu (Kısa) ve Hu (Hızlı), insanların görmesine, işitmesine, yemesine ve nefes almasına yarayan yedi deliğin Hun-dun'da bulunmadığını görünce, işgüzarlık edip onu da kendilerine benzetmeye karar verir ve zavallı Hun-dun'da her gün bir delik açarlar. Yedinci günde Kaos'un da yedi deliği olur, ama ölür (Hayles 2-3). Burada kaosun ölümü, uygarlık getirmediği gibi, insanın kendisine benzemeyeni, "öteki"ni, olduğu gibi kabul edemeyişi, bir bağnazlık örneği olarak sunulur. Evreni yöneten Tao'nun özü doğallık ya da kendiliğindenliktir. Evrene yön veren iki temel güç, yin ve yang, batıdaki gibi birbirine karşıt ve düşman değil, iç içedir. "Yin toprak, dişi, karanlık, edilgen ve emici olarak düşünülür; çift sayılarda, vadilerde, ırmaklarda bulunduğu kabul edilir. Yang gök, eril, aydınlık, etkin ve delicidir ve tek sayılarda, dağlarda bulunur. Birbirleriyle uyum içinde bir dairenin aydınlık ve karanlık yanları olarak betimlenirler (*AnaBritannica*). Batının ikili karşıtlıklara dayanan düşünce biçimindeyse, evreni oluşturan karşıt güçler uzlaşmaz bir savaş içindedir ve ya biri ya da öteki egemen olur. Dahası, bunlardan biri her zaman olumlu, öteki her zaman olumsuz ve yok edilmesi, en azından etkisizleştirilmesi gereken bir düşmandır.

Kaosu olumsuz, düzeni olumlu gören anlayışı besleyen kaynaklar, yalnızca söylenler ve dinlerle sınırlı değil. Bilim de 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar aynı anlayışı paylaştı. Fizik gibi deneye ve olgulara dayanan bir bilim dalı bile kendisini içinde geliştiği kültürün felsefi, ahlaksal ya da dinsel önyargılarından ya da metafiziğinden kurtaramadı. Eski Yunan düşüncesinde önce kaos vardı, sonra düzene geçildi gibi neredeyse bir kopuş biçiminde dile getirilen dinsel ve bilimsel görüşler, Hıristiyanlıkta ve Aydınlanma çağında da geçerliliğini korudu. Hıristiyan inancına göre Tanrısal düzenle karşılaştırıldığında, yeryüzü ya da doğa yetkinlikten uzak ve kaotikti. Tanrıyla karşılaştırıldığında insan ve özellikle Tanrı'nın düzenine ve yasalarına karşı gelerek kendisiyle birlikte zavallı Adem'in de cennet bahçesinden kovulmasına yol açan öteki cins günahkar ve kaotikti. Ceza olarak da sırt üstü yattığı cenneti bırakıp bu yozlaşmış dünyada acı çeke-

rek ve çalışıp ter dökerek ekmeğini taştan çıkarmak zorundaydı. 17. yüzyılda Hıristiyanlığı Newton çağının koşullarına ve gereksinmelerine uyarlayan Deizm'e göre Doğa, kaotik değil, tanrının yetkinliğini yansıtan ve düzenli bir işleyişe sahip bir makineydi. İnsana düşen, bu işleyişin yasalarını bulmak ve böylece tanrının özene bezene kurup insana sunduğu bu düzeneğin aynısını toplumsal yaşama da uygulamaktı.

İkili karşıtlıklara dayanan düşünce biçimlerini sorgulayan ve gerçekte bu karşıtlıkların tek başına varolmadığını ve birinin varlık nedeninin ötekine bağlı olduğuna dikkat çeken yapıbozucu düşünce akımlarıyla aynı zamanlarda, 1970'lerden sonra gelişen kaosbilim, dengesiz, düzensiz, belirsiz, değişken ve öngörülemeyen durumları da incelemeye değer görmesiyle insanlığı daha önceki tüm bilgi, önyargı ve tutumlarını sorgulamaya yönelten bir dönemin eşiğine getirdi. Karmaşık dizgelerdeki düzensiz davranışlar, kaos kuramları geliştirilmeden önce de çeşitli bilim insanlarının dikkatini çekmiş, ama o sıradaki bilgi ve teknoloji birikimi yanında toplumsal, ekonomik ve ideolojik nedenlerle bunlar genel değil, özel durumlar olarak görülüp bilimin inceleme alanı dışında tutulmuştu. Fizikte dinamik dizgelerdeki bir değişkenin zaman içinde gösterdiği davranış değişikliğinin modelini çıkarmak için kullanılan doğrusal denklemler, basit devinimleri açıklayabiliyor, ama birbirinden bağımsız iki ya da daha çok öğenin belirlediği karmaşık devinimleri açıklayamıyordu. Kaos araştırmaları, gerçekliğin doğrusallıktan çok, geleneksel anlayışa göre sapma sayılan durumlara yakın olduğunu ve eskiden anlaşılamayan ya da görmezden gelinen birçok olgunun bugün doğrusal olmayan denklemlerle açıklanabileceğini ortaya koydu.

John Briggs ve F. David Peat, *Seven Life Lessons of Chaos (Kaostan Yedi Yaşam Dersi)* kitaplarında yüzyıl başında fiziğin, üç eksik nokta dışında doğanın tüm sırlarını çözdüğünü sandığını belirtir. Bunlardan Merkür'ün yörüngesindeki düzensizliğin nedenini bulmaya yönelik araştırmalar görelilik kuramıyla, kara deliklerin yaydığı ışınımına ilişkin araştırma kuvantum kuramıyla ve iki gök cisminin deviniminin bir üçüncü tarafından etkilenmesi sorunu ise kaos kuramının geliştirilmesiyle sonuçlandı ve doğanın sandığımızdan daha karmaşık ve güçlü olduğunu, her ölçümün kesin sonuç vermediğini, belirsizliğin bilimsel bilginin de bir parçası olduğunu ortaya koydu. Bildiğimiz her şeyin yanlış olabileceğini de sezdirdiği için bu buluşlar bilim alanında alçakgönüllülüğe bir çağrı niteliğin-

deydi (Briggs ve Peat 171). Kaosbilimciler, bilimin o güne kadar görmezden geldiği kuralsız, düzensiz, kararsız ve öngörülemez olguların fizikte ve yaşamda kurallı, düzenli, kararlı ve öngörülebilir olgulardan daha yaygın olduğunu ileri sürdüler. Düzenli, öngörülebilir ve kesin işleyişiyle dünyayı bir saat biçiminde gören Newtoncu anlayışın tersine, yeni anlayış dünyayı burgaçlı, öngörülemez, düzensiz ve sonsuz bir akış içinde bir çağlayan olarak görür (Hayles 8) ve düzenle düzensizlik arasında bir çatışma ya da çelişme değil, bir alışveriş ve birliktelik olabileceğini gösterir. Düzensiz ya da rasgele davranışlar göstermekle birlikte, kaotik dizgeler de gerçekte belli bir örgeye ve düzene uyar ve düzensizlikten düzene geçişi sağlayacak bir özörgütlenme olanağı taşır. Bu olanak, düzensizliğin bir olumsuzluk değil, verimli bir olasılıklar alanı olarak görülmesini sağladı. Yeni bakış açısı, bir tür devrimdi ve bu devrimin öngördüğü geleceği benimsemek için geçmişin büyük bir bölümünden vazgeçmek gerekiyordu (Gleick 37).

Kadın-erkek karşıtlığını da kapsayan bu geçmişin temellerini Yunan söylenlerinde bulan Fransız düşünür Michel Serres, *Hermes* kitabında Venüs-Mars karşıtlığını fiziğe uygular ve Mars'ın yolundan giden bir toplumun kültürel ürünü olan batı biliminin Eskiçağ'da Lucretius tarafından savunulan Venüs bilimine üstün gelmesini insanlık için büyük bir felaket olarak niteler. *De Rerum Natura (Şeylerin Doğası)* yapıtına, "Roma'nın anası, tanrıların ve insanların mutluluk kaynağı," "her yürekte sevgi ateşi yakan, her türden canlının sonsuz kuşaklarını yeryüzüne getiren ve evrene yön veren" bir güç olarak selamladığı "Sevgili Venüs'e seslenerek başlayan Lucretius Venüs'ün, halka barış getirecek, insanları savaşın yıkımlarından koruyacak ve Mars'ı savaştan vazgeçirip Roma'ya barış ve bereket getirecek etken olduğunu söyler (Lucretius 3-4). Bu arada savaşçı Atina kültürünü eleştirir ve Truva Savaşı'nı kazanmak için rüzgar çıksın diye kendi kızını tanrılara kurban etmekten kaçınmayan yöneticileri ve din anlayışını suçlar (6). Atomcu fizik anlayışını dile getirirken, "hiçlikten hiçbir şey çıkmaz" (8) der ve her nesnenin ve varlığın ana maddesi olan atomların tanrı işi olmadığını söyler. Lucretius'a göre doğadaki varlıklarda atomlar yanında "boşluk" vardır ve boşluk olmasa varlıklar devinemez, oldukları yerde kıpırdayamadan kalır. Öteki atomcu düşünürleri eleştiren Lucretius, boşluğu yadsıyanların nesnelere nasıl devindiğini de açıklayamayacağını belirtir (15-16).

Michel Serres, Lucretius'un doğayı tüm çeşitliliği ve çoğulluğuyla kucaklayan fiziğinin batı bilimi tarafından benimsenmediğine dikkati çeker. 17. yüzyıl klasik akılcılık düşüncesinin doğaya ve dünyaya egemen olmayı amaçladığını ve bilimi de bir savaş sanatı olarak kullandığını söyleyen Serres, bilimin masum olmadığını, siyasal ve ekonomik güçlerin ve metafiziğin hizmetinde güç ilişkileri içinde yer alarak genel seferberliğe katıldığını belirtir (Serres 99). Lucretius'un Venüs aracılığıyla ölüm içgüdü-sü karşısında yaşama coşkusunu övdüğünü söyler ve Mars ve Venüs fiziği arasında bir seçim yapacakların önüne seçenekleri koyar: Aşk yasasına mı, Ölüm yasasına mı uyacağız? Bahar mı, felaket mi? Kuşlar mı, ölüm mü? Aşk yaraları mı, savaş alanında çürüyen kollar ve bacaklar mı (99)? Lucretius'u görmezden gelen batı bilimi, Serres'e göre yıkımı, kanı ve ölü bedenleri seçerek savaşı aşktan, düzeni yaratıcılıktan, soyutlamayı somuttan, saldırıyı duygusalılıktan ve ölümü yaşamdan üstün tuttuğunu ortaya koyar.

Venüs-Mars karşıtlığını Kaos-Düzen karşıtlığıyla birleştiren Serres, batı bilimini, yalnızca düzen aramak ve düzenden sapmaları görmek istememekle suçlar. Serres'e göre Mars fiziği, birbirine koşut sıralar halinde dizilmiş askeri birlikler fiziğidir. Savaş, çekişme, güç, yarışma fiziğidir. Sudan doğan Venüs'ün fiziğiye açık denizlerin, burgaçların fiziğidir (101). Burgaç, dengeden sapmadır. Yaşam burgaçlı bir akış ve düzenden sapmadır (102). Düzen içinde görülebilecek sapmalar, şiddet zincirini kırarak, tekdüzeliğin ve aynılığın egemenliğini kesintiye uğratacak, hastalığı sağaltacak güçlerdir. Canlı varlıklar, hem dengede, hem de dengeden uzaktır (113). Farklı türden atomlar arasındaki bağlantıların bilimi olan Lucretius fiziği, gerçekte birleştirici bir güç olan Venüs'e daha yakındır. Aşkın değil, içkin bir tanrı olan Venüs, ilişkiler ve bağlantılarla özdeşir (114). Dünyayla Venüs anlaşması içinde olan bilge bir insan, evrenin yabancı-sı değil dostudur ve evrendeki hiçbir ögeye savaş açması gerekmez.

Mars-Venüs karşıtlığı, günümüzün her derde deva kitaplar dizisine de esin kaynağı oluyor. John Gray'ın *Erkekler Mars'tan Kadınlar Venüs'ten* kitabı, bu iki düşman evlendiğinde çıkabilecek anlaşmazlıkları çözecek evlilik kurtarma formülleri sunuyor. Eşitlikçi ilkel toplayıcı kabilelerin yerleşik tarıma ve özel mülkiyete geçmesiyle başlayan çatışmanın tarihsel, toplumsal ya da ideolojik kökenlerine inmek istemediği için kitap tarih ve

ekonomi dışı bir tür yaradılış söyleniyle açılıyor: Farklı gezegenlerde birbirinden yalıtılmış olarak yaşayan iki cinsten Marslılar birdenbire Venüslüleri'yi görünce akılları başlarından gidiyor ve bu latif yaratıkları elde etmek için Venüs'e akın ediyorlar. Sonra da mutluluk içinde birlikte yaşayacakları dünyaya. Ama nedense burada ayrı gezegenlerden geldiklerini unutuyorlar. Romantik aşk öyküsü kısa bir süre sonra çiftlerin birbirini hiç anlamadıklarından yakınmasıyla hazin sona doğru ilerlerken John Gray Amerika çapında evlilik kurtarma şirketini açıyor ve konferanslar ve terapi seanslarıyla her iki cinse ayrı gezegenlerden geldiklerini hiç unutmamalarını, sık sık "seni anlıyorum canım" ve günde en az iki kez "seni seviyorum" demelerini ve kocaların günde en az dört kez karılarına sarılmalarını öğütüyor.

Serres'in Mars-Venüs ayrımını doğrulayan daha ciddi bir başka inceleme, Eva Keuls'ün Klasik Çağ Atina'sını konu alan *The Reign of the Phallus (Fallus İktidarı)* adlı kitabı. Savaşa ve ticarete dayalı Atina ekonomisi ve bu ekonomiyi yöneten fallokrasi, içeride kadınları dışarıda daha güçsüz toplulukları hedef alan bir erkekler yönetimi idi. Atina'da kadınlar özgür vatandaş değil, cinselliği erkek ve kadın fahişelere ve kölelere yönelik saldırganlık ve kendi cinslerine ilgi biçiminde yaşayan babalarının ve kocalarının malıydı. Erkeklerin savaşçı olarak yetiştirildiği bu dönemde yenilgiyle biten bir savaşta erkekler düşman tarafın kadınlarına ve çocuklarına tecavüz ediyor ya da köle olarak en ağır koşullarda çalıştırıyorlardı. Bu nedenle kadınlarla fallus iktidarı, savaşa ilişkin tutumları nedeniyle de uzlaşmaz bir çelişki içindeydi. Eva Keuls, kadınların savaşa ve fallus egemenliğine karşı ilk eylemi bu dönemde gerçekleştirdiklerini ileri sürüyor (19-23).

Atina'da hemen tüm evlerin önünde ve kamu alanlarında Hermes heykelleri bulunurdu. Dikdörtgen biçiminde basit sütunlardan oluşan bu heykellerin yalnızca başı ve dimdik fallusları bir çıkıntı oluşturuyordu. İÖ 415 yılı yazında Atina, Truva Savaşı'ndan sonra ilk büyük çapta savaşa, Sicilya'ya saldırıya hazırlanırken bir gece kentin hemen her yerindeki Hermes heykellerinin fallusları kırıldı. Bu çok anlamlı savaş karşıtı eylemi kimin yaptığı anlaşılamadı ya da devletin yüce çıkarlarını korumak amacıyla açıklanmadı. Yolcuların koruyucusu olarak bilinen Hermes'e yönelik bu saldırı, seferin selameti açısından uğursuz bir gelişmeydi ve generalleri bile kuşku altında bırakarak Atina yönetimini sarstı (31).

Falluslara saldırının Atinalı kadınlar için büyük önem taşıyan Adonis kutlamaları sırasında gerçekleşmesi de Keuls'e göre anlamlıydı. Aphrodite'yle Adonis arasındaki aşkı kutsayan ve Adonis'in ölümüyle gömülmesini canlandıran bu kutlamalar ve Adonis tapınımları, fallus egemenliğinde cinsel ve duygusal istekleri hiçe sayılan Atinalı kadınların topluca kendi duygularını dile getirdikleri simgesel törenlerden oluşuyordu. Herakles'in temsil ettiği güçlü, saldırgan ideal erkek tipine uymayan genç, ürkek ve duygulu Adonis'in başlıca özellikleri, bir yabancı ve yasak aşk ürünü bir çocuk, yani "öteki" olmasıydı. Adonis doğulu, değişik kaynaklarda Musevi, Suriyeli, Fenikeli ya da Kıbrıslıdır ve ailesinin istediği erkeklerden biriyle evlenmek yerine kendi babasını baştan çıkarıp ondan gebe kalan Mürra'nın oğludur. Tanrıların mersin ağacına dönüştürdüğü anasından doğan Adonis, hem erkekleri hem kadınları peşinden sürükleyen yakışıklı bir gençtir, ama kadınlara saldırmaz. Utangaçtır, kadınlar onu baştan çıkarır. Aphrodite'nin sevgilisi Adonis, saldırgan erkek gücünü simgeleyen bir boğa tarafından cinsel organları parçalanarak öldürülür. Adonis kutlamalarında kadınlar damlara kokulu çiçek saksıları koyarak bütün gün çiğlik çiğliğe göğüslerini paralayıp Adonis'e ağıt yakarlar ve ölüsünü kentte dolaştırıp sonunda denize gömerler (23-26). Atinalı kadınların yarattığı bu alternatif erkek cinselliği ve alternatif kadın-erkek aşkı mitosunda Adonis, cinsel gücünü kadını da mutlu edecek biçimde kullanan bir erkektir ve bir haftada elli bakire kıza tecavüz etmekle övünen ideal erkek simgesi Herakles karşısında (30) Atina'nın düzenine aykırı, kadını denebilecek bir cinsellik taşıdığı için öldürülmüştür.

Keuls, faili meçhul fallus biçme eyleminin Adonis şenlikleri sırasında evlerinden çıkma olanağı bulan kadınlar tarafından savaşı önlemek amacıyla gerçekleştirildiğini ve toplum içinde yok sayılan kadınların nefretlerini ve tepkilerini bu yolla dile getirdiklerini ileri sürüyor (391). Keuls'e göre kadınların böyle bir örgütlü kalkışmaya giriştiğini kabul ederek saygınlığına gölge düşürmek istemeyen Atina devleti birilerini yargılamış, ama Thukydides'in de belirttiği gibi gerçek suçlular ve amaçları kesin olarak ortaya çıkarılamamıştır (31).

Kadınlar hala Adonis'e tapmıyor, Adonis'i bekliyor. Erkeklerse "Evrensel Erkek Karabasanı" (Keuls 4) Amazon söylenine sarılıyor. Kadına tanınacak en ufak bir hakkın savaşa dayalı toplumsal düzeni yok edeceği korkusunu canlı tutmaya yarayan bu söylen, Yunan vazo, heykel ve resim-

lerine, kargılarını erkeklerin cinsel organına yöneltmiş savaşçı kadınlar ve erkekler tarafından öldürülmüş Amazonlar biçiminde yansıyor (34). 2400 yıl sonra bir başka toplumun kabile reisleri, Medeni Kanun'da "Evin reisi erkektir" sözü yer almazsa aile içinde başıbozukluk görüleceğini ileri sürüyor. Hem de doğanın ve yaşamın ve insanın kaotik olduğunun anlaşıldığı bir çağda.

İnsanlığın rastlantıyı, çoğulculuğu ve karmaşıklığı da içeren yeni bir doğa anlayışına doğru ilerlediğine inandıklarını belirten Prigogine ve Stengers, *Kaos'tan Düzene* adlı kitaplarında, insana doğayla yeni bir bağlaşma içine girmeyi, doğayı hizaya sokmak yerine karşıtlıkların birliğine uyum sağlamayı öneriyor ve sayısal formüllere ağırlık veren Batı geleneğiyle, kendiliğindenci ve özörgütlenmeci bir dünya görüşüne sahip Çin geleneğinin bir gün birleştirilebileceğini umduklarını söylüyor (22). Kaos kuramlarıyla aynı dönemde, 1970'lerden sonra gelişen yapıbozuculuğun da başlıca hedefi ikili karşıtlıklara dayalı düşünce biçimini sorgulamaktı. Postmodern sanat örnekleri evrendeki kaosa sanatla düzen vermek yerine, her yerde ve her şeyde varolan kaosu kucaklamak ve olduğu gibi yansıtmak çabasının bir yansıması olarak görülebilir. Gerçekte egemen din ve bilim anlayışı ne olursa olsun, sanatçılar her zaman toplumun benimsediği uzlaşımın dışına çıkmayı, toplumu kendi sezgileriyle aydınlatmayı ve bilgi eksikliği ya da önyargılar nedeniyle başka hiç kimsenin söyleyemeyeceği şeyleri, açık ya da örtük bir biçimde dile getirmeyi başarmışlardır. Yalnızca sanat kaosu kucaklayabilmiş ve kimi zaman sanatçı istemese ya da ayırdına varmasa da bunu yapıtın içeriğine ya da biçimine yerleştirmiştir. İnsan ruhu denilen şeyin kutsal kitaplara ya da mekanik bilimin formüllerine uymadığını ve ne yapılırsa yapılsın dizginlenemeyecek kaotik bir akış olduğunu yansıtmıştır.

Evet, herkes kaotik, ama kimileri daha kaotik.

Yaşama hakkı yadsınanlar, Iphigenia, duygu ve düşüncelerini dışavurması yasaklananlar, Medea, Klytemnestra, siyasal baskılara direnenler, Antigone, haksız savaşlarda kurban ya da tutsak olanlar, Hekabe, çağının ilerisinde ve sezgileri daha güçlü olanlar, Emily Dickinson, Gertrude Stein, ve kapısının önünde Hermes heykeli bulunan binlerce evdeki binlerce sıradan kadın ve erkek delilik, yasalara, geleneklere direniş, kuraldışı ya da sıradışı yaşam ve sanat örnekleri verdiler. Eski Atina'da kadınların yıldı bir kez de olsa ana tanrıça kültlerinin devamı sayılabilecek Dionysos,

Adonis ve benzeri tapınımlar çerçevesinde şiddet dozu oldukça yüksek törenler yapmaları ya da çılgınlıklar atarak bastırılan insanlıklarını dışavurmaları, belki de fallus iktidarı içindeki küçük kaçış yollarıydı. Anglo-Sakson kültürü içinde böyle bir olanak da bulamayan kadınların Amerika'nın kurulduğu ilk yıllarda cadılıkla suçlanması, 18. yüzyılda delilik, Victoria döneminde histeri olarak nitelenen psikosomatik hastalıklara yakalanması hiç şaşırtıcı değil. Bir yandan tanrının kargışladığı değersiz bir yaratık olarak aşağılanan, öte yandan bilimsel ve toplumsal gelişmeler sonunda erkeklerden hiç de geri kalmayacak bir gizilgüce sahip olduğu ortaya çıkan ve yüzyıllardır büyük bir haksızlığa uğradığı açıkça anlaşılan büyük bir kitlenin en ileri kadınları kendilerine bir yaşam alanı açmaya çabalarken büyük gerilimler yaşadı. Bu tür gerilim ve çatışmalar, ezen-ezilen ilişkilerinin yaşandığı tüm toplumlar ve sınıflar için geçerliydi. Bu açıdan erkeklerle kadınların kaosu arasındaki tek fark, bütün bu ezen-ezilen sıralamasında kadınların hayvanlar, çocuklar ve kölelerden bir basamak yukarıda ve John Lennon'un deyişiyle "dünyanın zencileri" olduklarının ayırdında olmaları (Damon 204). Azınlıklar, sömürgeler, emekçi sınıflar ve renkli ırkların egemen kültür karşısında dişileşmesinin nedeni güçsüz, parasız ve çokanlamlı bir sözcükle iktidarsız olmalarıdır. Erkekler bu ezikliği, kadınların daha aşağı olduğu yolundaki züğürt tesellileriyle yenmeye çalışır. Musevi duası Baruch Ashakar'da şöyle denir: "Tanrım, kadın doğmadığım için şükürler olsun sana!" (Damon 231)

Yüzyıl dönümünde yazın, resim, müzik gibi tüm sanat dallarında öncü arayışlar içinde olan sanatçıları derinden etkileyen Gertrude Stein, yalnızca kadın değil, Yahudi, üstüne üstlük kendisini Paris'e sürgün etmiş bir Amerikalı ve dahası lezbiyendi. Yaşadığı kaosu açık ve kesin bir anlatımla değil, deneyimini belirsiz kılacak ve varsıllaştıracak kaotik bir estetik içinde sundu. Özellikle İngilizce dilbilgisine yönelik deneylerinde tüm dilbilgisi öğelerinin ve noktalama imlerinin sınırlarını ve gizilgücünü zorladı. Dilin dış dünyayı ve kendi yaşam deneyimini yansıtma ve gizleme gücünü, kaotik dizgelere özgü bir belirsizlik, beklenmediklik ve çokanlamlılık içinde sergiledi. Ayrık bir kadın olarak kendi yaşadığı yalıtılmışlığı, ayrık bir dil kullanımıyla ancak sınırlı bir okur kitlesine ulaşabilen yapıtlarına da yansıtı. Modernizmin temellerinin atıldığı bir çağda Logos ve fallos merkezli yazma ve düşünce biçimlerini dinamitleyecek ürünlerle postmodernizmi önceledi. Kadınlara özgü küçük dünyaların öykülerini, çocuklara ve kimi yerde hayvanlara özgü kısa sözler, ses ve söz yineleme-

lerine dayanan (Damon 203), bildik anlam yapılarına uymayan ve görünüşteki hafifliğine karşın bütün bir kültürü sorgulayan bir dille anlattı. Ünlü “Düşünüyorum, öyleyse varım” sloganını, “Ben benim, çünkü küçük köpeğim beni tanıyor” (Damon 212) biçiminde değiştirdi. Şiirle düzyazı ayırımını sorgulayan *Tender Buttons (Yumuşak Düğmeler)* yapıtında, bir yandan da cinsiyet ayırımını sorguladı ve cinsler arasında egemenlik ilişkilerinin olmadığı bir toplum umudunu sezdirdi. Kadınsı yumuşaklıkla yine kadınların dünyasından bir nesneyi birleştiren bu kitabında meme ve klitorisi çağrıştıran adına uygun bir içerikle aynı zamanda yaşadığı lezbiyen deneyimi örtük bir biçimde dile getirdi.

Kaos kuramları geliştirilmeden ve kültür içinde yayılmadan önce de kendi kaosunu delirmek, canına kıymak, zindanlarda çürümek ya da başkasını öldürmek zorunda kalmadan yaşayan ya da sanat yoluyla dışavurabilen bir avuç şanslı kişinin varlığı bizler için de umut olabilir mi? Türkiye’li gay ve lezbiyenlerin 1994’ten beri çıkardığı *Kaos GL* adlı dergi, kaosun olumsuz çağrışımlarını yitirmeye başladığı yeni kültürel ortamda cinsel kimlikleri nedeniyle dışlanan bir başka grup insana kaosun, kimse-nin kimseye egemen olmadan birlikte yaşayabileceği bir başka düzenin adı olduğunu söylüyordu. Kaosu kucaklamak, herkes için kadınsılığı, bedeni, deliliği, yaratıcılığı, bilimi, beyni, duyguyu, aklı hep birlikte kucaklamak olarak anlaşıldığında belki her şey çok güzel olacak. Jasmin Dizdar’ın, tek tek hiç de güzel olmayan Hırvat, Sırp, İngiliz, Asyalı, kadın, erkek bir sürü insanın kaotik dizgelere özgü rastlantılar ve düzensizliklerle dolu verimli bir olasılıklar alanı olarak görülebilecek Londra’daki çarpışmalarını ve her biri kendi dünyasında savaş, tecavüz ve yoksulluk gibi en uç deneyimleri yaşamış bu kişilerin yaşamı doğal bir biçimde kucakladıklarında nasıl güzelleşebildiklerini sezdiren *Beautiful People (Güzel İnsanlar)* filmi, yeni bir bebeğin doğuşuyla biter. Londra’da yeni bir yaşam kurmaya çalışan Yugoslav göçmeni genç bir kadın, güzel bir ülkeyle birlikte kendi yaşamını da parçalayan savaşta tecavüze uğrayıp gebe kalmıştır. Kocasıyla birlikte doğacak çocuktan nefret ederler ve İngiliz doktora çocuğu doğar doğmaz öldürmesi için yalvarırlar. Karısı bir başkasıyla yaşamaya karar verdiği için iki canavar erkek çocuğuna annelik yapan ve bu Yugoslav çifti evine yardımcı olarak alan erkek doktora kadının annelik içgüdü-süne güvenerek çocuk doğduktan sonra birkaç gün beklemesini, belki daha sonra ona yardımcı olabileceğini söyler. Öte yandan aristokrat bir ailenin ve parlamento üyesi bir babanın ana avrat küfrederek konuşan doktor

kızı, yaralı olarak hastaneye gelen işsiz, ama güzel piyano çalan bir Yugoslav göçmene aşık olur ve onunla evlenir. Damat, düğün için bir araya gelen üst sınıftan İngiliz konuklara savaşta insan öldürdüğünü söyler. Halkların, kültürlerin birbirlerini tanıyarak önyargılarını değiştirdiği bu ortamda genç ana-baba, nefret ürünü de olsa yeni doğan bebeği sevgiyle kucaklarlar. Ve ona Kaos adını verirler.

KAOS	DÜZEN
Dionysos	apollo
Venüs	mars
Şeytan	tanrı
Kadın	erkek
Hayvan	insan
Duygu	akıl
Bilinçdışı	bilinç
Beden	beyin
Cinsellik	tinsellik
Eşcinsellik	heteroseksüellik
Delilik	akıllılık
Sanat	bilim
Sanatçı	bilim insanı
Yaratıcılık	yineleme
Şiir	düzyazı
Doğa	bilim
Doğa	makine
Doğa	cennet
Cehennem	cennet
Paganlık	hıristiyanlık
Sömürgeler	sömürgeciler
Renkli ırklar	beyaz ırk

Yerel	evrensel
Başkaldırı	başeğme
Devrim	kurulu düzen
Eşitlik	baskı
Kuraldışı	kural
Yasadışı	yasa
Karmaşık	düzenli
Belirsizlik	kesinlik
Birleştirme	ayırma
Parçalılık	bütünlük
Çeşitlilik	bir örneklik
Çokanlamlılık	tekanlamlılık
Dağınıklık	dizgelilik
Doğrusallık	doğrusallıktan uzaklık
Öngörülebilirlik	öngörülemezlik
Belirlenmişlik	belirlenmemişlik
Yan yana var olma	yukarıdan aşağıya doğru sıralanma
Ay	güneş
YAŞAM	ÖLÜM

KAYNAKÇA

- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 21.* 1990. İstanbul. Ana Yayıncılık.
- Briggs, John ve Peat, F. David. 1999. *Seven Life Lessons of Chaos: Timeless Wisdom from the Science of Change.* New York: HarperCollins Publishers.
- Damon, Maria. 1993. *The Dark End of the Street Margins in American Vanguard Poetry.* Minnesota. University of Minnesota Press.
- Erhat, Ezra. 1972. *Mitoloji Sözlüğü.* Remzi Kitabevi Yayınları.
- Gleick, James. 1987. *Kaos.* Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Gray, John. 2000. *Erkekler Mars'tan Kadınlar Venüs'ten.* İstanbul. Altın Kitaplar.
- Hayles, N. Katherine, ed. 1991. *Chaos and Order: Complex Dynamics in Literature and Science.* Chicago: The University of Chicago Press.

- Keuls, C. Eva. 1985. *The Reign of the Phallus. Sexual Politics in Ancient Athens*. California. University of California Press.
- Plato (*Meno*), Aristotle (*Ethics, Selections*), Lucretius (*Of the Nature of Things, Books I-III*). 1955. The Great Books Foundation. Second Year, Volume Three.
- Prigogine, Ilya ve Stengers, Isabelle. 1984. *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. New York: Bantam Books.
- Serres, Michel. 1982. *Hermes: Literature, Science, Philosophy*. Ed.. Josue Harari ve David F. Bell. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Stewart, Ian. 1989. *Does God Play Dice? The Mathematics of Chaos*. Cambridge: Blackwell Publishers.